

**ՄԵՐԶԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅՈՑ ԵՎԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՎ
ՍՈՎՈՐՈՒԹԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՄԱՆԿՑՈՒՆԻՑ***

*Բանալի բառեր – մերձամուսնություն, կին, քրիստոնեություն, եկեղեցի, կանոնա-
կան իրավունք, ազգակցական աստիճան, օրենսդիր ժողով, կաթողիկոսական կոնդակ*

Որքան էլ որ մարդկության պատմության տարբեր ժամանակներում եղել են խառնամուսնություններ¹, այնուամենայնիվ նոր քաղաքակրթու-թյունների ժողովուրդներն արդեն կարևորում էին բարոյական որոշակի հարցեր: Քրիստոնեությունն սկսում է նոր ձևեր որոնել ոչ միայն հասարա-կության վարքագծի կարգավորման, այլև հասարակությանը սպառնացող հիվանդությունները կանխելու համար: Ելակետային են համարվում քրիս-տոնեության հումանիստական-բարոյական օրենքով ապրելու սկզբունքը, չարի և բարու թույլատրելիության սահմանների ու բարոյական շրջանակնե-րի հստակեցումը, որոնք կօգնեն մարդուն հասկանալ իր կյանքի իմաստը, նպատակը, բարոյական դիրքորոշումը, ամուսնական հարաբերությունների արյունակցական (ինքնստուգ) կապերի վերանայումը, կնոջ արժեքների փոփոխությունը:

Քրիստոնեական արժեհամակարգի արմատավորմամբ մարդկությունն արդեն սկսեց պատկառանք զգալ ընտանիքի նկատմամբ՝ որպես սրբություն, և դնել մի հստակ սահման արյունակիցների ամուսնության հարցում:

* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցու-թյամբ՝ 21T-6D202 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

¹ Արիստակես եպիսկոպոս Մեղրակյանը բերում է օրինակներ համընտանի ամուսնու-թյունների վերաբերյալ. եբրայական ցեղերի մեջ տեսնում ենք ամենամերձավոր արյունա-խառնության օրինակներ: Բայց նա նաև ներկայացնում է հակառակ պատկերը: Օրինակ՝ հռոմեացիների ազգականները չէին կարող միմյանց հետ ամուսնանալ, Հնդկաստանում, ինչպես նաև Չինաստանում ապօրինի էր համարվում ամուսնանալ միևնույն տոհմական անունը կրող կնոջ հետ: Որչափ էլ որ արական գծի ազգակցությունը հեռավոր լինի, միևնույնն է, այս պարագայում ամուսնությունը բացարձակ արգելք էր: Չինաստանում կան նաև այլ ար-գելքներ, օրինակ՝ օրենքը թույլ չի տալիս երկու եղբայրներին ամուսնանալ երկու քույրերի հետ, ինչպես նաև այրիացած տղամարդը չի կարող իր որդուն ամուսնացնել այն այրի կնոջ աղջկա հետ, ում հետ ինքն է ցանկանում ամուսնանալ (տե՛ս **Մեղրակեան Ա. եպս.**, Ամուս-նական խնդիրներ, գիրք Ա, Մոսկւա, 1891, էջ 15-17): Այստեղ նկատելի են երկու ծայրահեղ մոտեցումներ:

Տարբեր ազգերի մեջ տարբեր են եղել արյունակիցների ամուսնության արգելանքի աստիճանները՝ համապատասխանեցված տվյալ ժողովրդի կրոնական, բարոյական և իրավական ընկալումներին:

Ինչպես քրիստոնյա շատ ազգերի, այնպես էլ հայերի մոտ ամուսնացողների միջև ազգակցական հեռավորությունը որոշվում էր ճյուղահամարով կամ «պորտով»: Այս ազգակցական հեռավորությունը սահմանվում էր եկեղեցական կանոնադրությամբ: Այդ կերպ եկեղեցին մեծ և բարերար բարոյական ներգործություն է թողնում հասարակության վրա:

«Կանոնագիրք հայոց»-ի երկրորդ գրքում կա Թաղևոս առաքյալի անվամբ ավանդված կանոնական խումբ¹, որի 31-րդ կանոնը վերաբերում է ազգակիցների ամուսնությանը և խիստ դատապարտում վերոհիշյալ երևույթը՝ նշելով, որ այս պարագայում պետք է լուծարել ամուսնությունը և նրանց ենթարկել ծանր ապաշխարության²: Թեև հաստատված չէ այդ կանոնների՝ առաքյալի կողմից գրված լինելու փաստը, այնուամենայնիվ հայ առաքելական եկեղեցին, որի հիմնադիրը Թաղևոս առաքյալն է, չի կարող իր ուշադրությունից դուրս թողնել վերջինիս վերագրվող կանոնախումբը, քանի որ այն գրեթե ամբողջությամբ համապատասխանում է հայ առաքելական եկեղեցու կանոնական իրավունքին:

Հայոց առաջին եկեղեցական ազգային ժողովը տեղի է ունեցել Աշտիշատում 354 թ.՝ Ներսես Մեծի գլխավորությամբ, որը պաշտոնական կանոններ սահմանող ժողովների հիմքն է դնում Հայաստանում³: Աշտիշատի ժողովն արգելեց մերձավորների ամուսնությունը: Բանն այն է, որ հայկական նախարարական միջավայրում շատ տարածված էին տոհմական ժառանգությունը պահպանելու, այն է՝ շահադիտական նկատառումներով ազգակցական ամուսնությունները: Այս երևույթն արդեն խոր արմատներ էր գցել հայկական ազնվական դասում⁴: Բայց այս ժողովի վեց կանոններից հենց առա-

¹ Մեկից Թանգյանը նկատում է, որ այդ կանոնախումբը չի կարող պարտադիր ընդունելի լինել հայ առաքելական եկեղեցու իրավունքի ոլորտում, քանի որ վստահաբար չենք կարող ասել, թե արդյոք այդ կանոններն իսկապես Թաղևոս առաքյալն է ավանդել, թե մեկ ուրիշը: Այնուամենայնիվ, այդ կանոններում հայ եկեղեցուն հակառակ ոչինչ չկա: Այս խնդրի վերաբերյալ Թանգյանը բերում է մի քանի փաստարկ. օրինակ՝ Գրիգոր Լուսավորիչը, Ներսես Մեծը և Սուրբ Սահակն իրենց կանոններում և քարոզներում ոչ միայն չեն հիշատակում Թաղևոս առաքյալի կանոնները, այլև նրա անունը նույնիսկ չեն հիշում իբրև կանոնագիր (տե՛ս **Մեկից-Թանգեան Ն. Վ.**, Հայոց եկեղեցական իրավունքը, գիրք Բ, Շուշի, 1905, էջ 71, էջ 413):

² Կանոնագիրք հայոց, հ. Բ, աշխատասիրությամբ Վազգեն Հակոբյանի, Երևան, 1971, էջ 39, **Ավագյան Ռ.**, Հայ իրավական մտքի գանձարան (մ. թ. ա. IX - մ. թ. ա. XIX դ.), Երևան, 2001, էջ 88:

³ Տե՛ս **Մեկից-Թանգեան Ն. Վ.**, նշվ. աշխ., գիրք Ա, Շուշի, 1903, էջ 274-275:

⁴ Աշտիշատի ժողովն իր սահմանած կանոնով դատապարտեց այն նախարարներին, որոնք իրենց տոհմական ժառանգությունն ամբողջական պահելու նկատառումներով ամուսնանում էին մերձավոր ազգականների հետ: Բայց պետք է նշել, որ ժողովը պատիժ չի

ջինով արգելվեց մերձավոր ազգականների ամուսնությունը: Ճիշտ է, Աշտի-շատի ժողովը չսահմանեց կոնկրետ աստիճանական հեռավորություն, այնուամենայնիվ մերձավոր ամուսնություններն արգելող առաջին քայլն էր¹: Կան վկայություններ, որ առաքելական կանոններով սահմանվել է ամուսնության չորս աստիճան հեռավորություն: Առաքելական կանոնը պահանջում էր խստորեն կիրառել Մովսեսի օրենքները՝ չամուսնանալ մոտիկ ազգականի, քրոջ, դստեր, հորաքրոջ, մորաքրոջ, հոր կնոջ, որդու կնոջ և քեռու հետ: Սեռական կենսակցությունը մինչև չորրորդ զարմը դատապարտվում էր: Թեև այդ ժամանակ տակավին օրինական էր համարվում եղբոր մահից հետո նրա կնոջ հետ մյուս եղբոր ամուսնությունը: Ներսես Մեծը արյունակցական մերձավոր ամուսնությունը որակում էր «խառնակցություն», «անարժան և չար վարք», «պիղծ ամուսնություն» և այլն²:

Մերձավոր ազգականների ամուսնությունների հաջորդ արգելքը սահմանում է Շահապիվանի 444 թ. ժողովի 13-րդ կանոնը³. «Ոչ ոք չհամարձակվի ամուսնանալ քեռորդու, եղբորորդու կամ հորաքրոջ և այլ ազգականի հետ մինչև չորրորդ ծնունդը: Այն հոգևորականը, ով գիտենալով կկատարի այսպիսի պսակ կամ կօրհնի այդ պսակը, կզրկվի իր հոգևոր աստիճանից: Իսկ եթե, այնուամենայնիվ, ամուսնությունը կայացել է, և ամուսնացածները պիղծ ամուսնությունից ետ են դառնում, ապա պետք է իրենց ունեցածի կեսը բաժանեն կարոտյալներին և իրենց կյանքն անցկացնեն ապաշխարելով: Իսկ նրանց պսակած հոգևորականները գումար պետք է բաժանեն աղքատներին և ապա նոր վերսկսեն իրենց քահանայությունը»⁴: Շահապիվանի ժողովի կանոններից եզրահանգում ենք, որ հոգևորականը՝ որպես Տիրոջ սպասավոր, միևնույն հանցանքի համար համեմատաբար ավելի մեղմ պատիժ էր կրում, քան աշխարհիկը⁵:

Աղվանից արքա Վաչագանի կանոնական Սահմանադրության (V դար) մեջ նշվում է, որ ոչ մի տղամարդ երկրորդ պորտի ազգակցուհի չպետք է

սահմանել արյունակցական ամուսնության սուբյեկտների նկատմամբ: Հավանաբար, եկեղեցին դեռևս այնքան մեծ հեղինակություն չէր ազնվական դասի համար, որպեսզի կարողանար պարտադրել: Որոշ պատմիչներ թողել են հիշատակություններ այն մասին, որ հայոց մեծամեծերն այս հարցում արհամարհում էին Ներսես կաթողիկոսի արգելքները: Տե՛ս **Աղոյան Ա. Դ.**, Հայկական ամուսնա-ընտանեկան հարաբերությունները միջնադարյան օրենքներում // «ՊԲՀ», 1965, թիվ 3, էջ 51:

¹ Տե՛ս **Մելիք-Թանգեան Ն. Վ.**, նշվ. աշխ., գիրք Ա, էջ 276:

² Տե՛ս **Աղոյան Ա. Դ.**, նշվ. աշխ., էջ 50:

³ Առհասարակ, Շահապիվանի ժողովի 19 կանոններից ինը բացառապես վերաբերում են ամուսնաընտանեկան և սեռական կենսակցության խնդիրներին: Այստեղից ինքնին բխում է այն եզրակացությունը, որ հայոց կենցաղից չէին անհետանում սովորության իրավունքի նախկին նորմերը: Տե՛ս նույն տեղում, էջ 52:

⁴ **Մելիք-Թանգեան Ն. Վ.**, նշվ. աշխ., գիրք Ա, էջ 293:

⁵ Տե՛ս **Աղոյան Ա. Դ.**, նշվ. աշխ., էջ 52:

առնի և եղբոր կնոջ հետ չպետք է ամուսնանա¹:

Պարտավի 768 թ. ժողովը ևս արգելեց մերձավոր ազգականների ամուսնությունը և հստակ սահմանեց, որ մինչև չորրորդ զարմ չի կարելի ամուսնանալ, այլապես ամուսնացողները նգովքի կարժանանան²:

Փաստորեն, Աշտիշատի ժողովում առաջին անգամ արգելվեց մերձավորների ամուսնությունը, իսկ Շահապիվանում ևս մեկ անգամ հաստատվեց մինչև չորրորդ զարմի արգելքը: Կարելի է ասել, որ Պարտավի ժողովի 16-րդ կանոնի բովանդակությունը համընկնում է Շահապիվանի ժողովի 13-րդ կանոնին: Պարտավի ժողովի կանոնների այս հատվածի ընդունումը վկայում է, որ այս շրջանում դեռևս շարունակվում էին քրիստոնեական կարգերի տարածումն ու ամրապնդումը: Եկեղեցին ամեն ջանք գործադրում էր ամուսնական կարգերը առավել բարոյական հիմքերի վրա դնելու համար: Երբ խոսքը վերաբերում է, օրինակ, մերձավորների կամ անհավատների հետ ամուսնություններին, կարելի է ենթադրել, որ, չնայած նախորդ դարերում ընդունված կանոններին, հավանաբար նման անընդունելի ամուսնություններ դեռևս կատարվում էին, ուստի Պարտավի ժողովը ևս մեկ անգամ խստորեն դատապարտում էր այս տեսակ անօրեն ամուսնությունները:

Ներսես Շնորհալին ամուսնության համար առաջին անգամ սահմանում է ազգակցական ամուսնության պարագայում ութ աստիճան հեռավորությունը: Կանոնը պահանջում էր, որ միայն ինը և տասը աստիճանի միջև լինեն ազգակցական ամուսնությունները կամ ութերորդը՝ իննի հետ³:

Հայոց եկեղեցական ազգային օրենսդիր ժողով գումարվեց Սսում 1243-1246 թթ: Այն հրավիրվել է Կոստանդին կաթողիկոսի⁴ նախաձեռնությամբ՝ Հեթում թագավորի և նրա որդու մասնակցությամբ: Այստեղ ընդունվել են 25 կանոններ, որտեղ կրկին սահմանվում են ազգականների միջև արյունակցական հեռավորության աստիճանը, ամուսնության համար չափահասության տարիքը: Մասնավորապես, յոթերորդ կանոնը սահմանում է, որ պսակը վեց աստիճանով հեռու արյունակիցների միջև չի կարող լինել: Այն է՝ սահմանվում է ամուսնական յոթ աստիճանի հեռավորություն: Մենք տեսանք, որ սրանից առաջ Ներսես Շնորհալին այլ աստիճան էր սահմանել, որը հավանաբար շատ էր: Մինչ օրս Սսի 1246 թ. ժողովում ընդունված յոթը պորտը համարվում է վերջնական արգելական կետը և թույլատրական աս-

¹ Տե՛ս **Ավագյան Ռ.**, նշվ. աշխ., էջ 139:

² Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, էջ 12:

³ Տե՛ս **Ներսես Շնորհալի**, Ընդհանրական Թուղթ Սրբոյն Ներսիսի, Յերուսաղեմ, 1871, էջ 62-64:

⁴ Խոսքը Կոստանդին Ա Բարձրաբերդցի Ամենայն հայոց կաթողիկոսի մասին է (1221-1267): Տե՛ս **Ամենայն հայոց կաթողիկոսներ**, Հայ եկեղեցու հանրագիտարան, պրակ Ա, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 106:

տիճանը ազգակցական ամուսնությունների պարագայում¹:

Անդրադառնալով հայ եկեղեցու նոր շրջանին՝ կտեսնենք, որ մերձ-ամուսնությունների վերաբերյալ կատարվել են մասնակի շտկումներ կամ փոփոխություններ: Սակայն, որքան եկեղեցին փորձում էր խստորեն պահպանել ամուսնական յոթը պորտի կանոնը, այդուհանդերձ հայ իրականության մեջ նկատվում էին որոշակի շեղումներ նույնիսկ բարձրաշխարհիկ միջավայրում: Դրա տիպիկ օրինակը Ներսես Աշտարակեցի կաթողիկոսի և Խաչատուր Լազարյանի միջև միջադեպն է²:

Գևորգ Դ Կոստանդնուպոլսեցի կաթողիկոսը 1875 թ. հրատարակել է պսակի մասին կանոններ, որտեղ կրկին արգելում է արյունակիցների և մերձավորների ամուսնությունը³:

Մկրտիչ Ա Վանեցին իր 1899 թ. հունիսի 30-ի կաթողիկոսական կոնդակով թույլ է տվել, որ հինգերորդ խնամիական աստիճաններով պսակ կատարվի և այն էլ կոնսիստորիաների հրամանով՝ առանց Սինոդին դիմելու: Այնուհետև՝ 1899 թ. դեկտեմբերի 17-ին համար 1490 կոնդակով թույլ է տալիս Սինոդին ազգակցական յոթ աստիճանում պսակ կատարել⁴: Այս մասին գրում է Ս. Կանայանցը՝ նշելով, որ ամուսնության համար սահմանված աստիճաններից ամեն մի շեղում զայրացնում է մանավանդ հասարակ ժողովրդին: Բայց և այդ նույն ժողովուրդը հաճախ օգտվում էր Խրիմյան Հայրիկի՝ ամուսնության աստիճանների թուլացման վերաբերյալ հայրապետական կոնդակի դրույթներից⁵: Այսինքն, Մկրտիչ Խրիմյանի սկզբում սահմանած հինգերորդ աստիճանը⁶ թուլացնում էր դրանից առաջ սահմանված

¹ Մելիք-Թանգեան Ն. Վ., նշվ. աշխ., գիրք Ա, էջ 71, 394-395:

² Խաչատուր Լազարյանի միակ արու զավակը՝ Հովհաննեսը, վախճանվել էր վեցուկես տարեկան հասակում, իսկ դուստրերից մեկն ամուսնացած էր օտարազգի տղամարդու հետ: Ուստի Խ. Լազարյանը խնդրում է Ներսես Աշտարակեցի կաթողիկոսին, որ վերջինս թույլ տա իր դուստրերին՝ Աննային և Եղիսաբեթին, ամուսնացնել իր քրոջ՝ Մարիամի որդու և իր մյուս քրոջ՝ Մարթայի որդու հետ, որը ազգակցական չորրորդ աստիճան էր համարվում: Կաթողիկոսը մերժում է Լազարյանի խնդրանքը՝ պատասխանելով, որ եկեղեցական օրենքը պարտադիր է բոլորի համար, լինի հարուստ թե աղքատ: Ներսես Աշտարակեցու մերժումից հետո Լազարյանը մի քանի անգամ կրկին դիմում է նրան՝ նպաստներ խոստանալով, ինչից կաթողիկոսն ավելի է վրդովվում: Բայց Խ. Լազարյանը չի հրաժարվում իր մտքից, և հետագայում՝ 1852 թ., Բեսարաբիայի թեմի առաջնորդ Մատթեոս Եպիսկոպոսից ստանում է արտոնությունը: Այս միջադեպից հետո Ներսես Աշտարակեցու և իշխան Խաչատուր Լազարյանի լավ հարաբերությունները դարձան թշնամական (տե՛ս Օրմանեան Մ., Ազգապատում, հ. Գ, Ս. Էջմիածին, 2001, սյուն 4450-4451):

³ Տե՛ս Մելիք-Թանգեան Ն. Վ., նշվ. աշխ., գիրք Ա, էջ 560-561:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 590:

⁵ Տե՛ս Կանայանց Ս., Ամուսնական արտակարգ երևույթներ // «Արարատ», 1917, հունիս-հուլիս, էջ 517:

⁶ «Ավելի ճշգրտեամբ վարուեացաւ ազգակցութեան և խնամութեան ճիւղերով արգիլուած ամուսնութիւնները թուլցնելու մէջ, ազգակցութեան արգելքը եօթնէն վեցի վերածելով,

ամուսնական աստիճանական հեռավորությունը, ինչը կրկին շեղվում էր ճիշտ կանոններից, և հավանաբար, մեծանուն Հայրապետը, ինքն էլ գիտակցելով այս, վերանայեց իր որոշումը՝ ազգակցական հինգ զարմը փոխելով յոթի:

Շատ հաճախ, սակայն, հաշվի չառնելով եկեղեցու կողմից սահմանված կանոնները, չորս աստիճանի սահմանը խախտվում էր¹: Հայտնի է, որ Տիրան վրդ. Ներսոյանը 1940 թ. փետրվարի 9-ին դիմում է կաթողիկոսական տեղապահ Գևորգ արքեպիսկոպոսին՝ Պատրիկ և Վերա Կյուլպենկյանների՝ չորս պորտ ազգակցությամբ չհաս ամուսնությունը թույլատրելու խնդրանքով: Կա նաև խնդրանքի՝ 1940 թ. մարտի 29-ի պատասխանը: Ստորև մեջբերում ենք խնդրանք նամակը², որից պարզ է դառնում, որ հայ եկեղեցին թույլատրել է այս ամուսնությունը: Եվ այս պարագայում հայ եկեղեցին դրսևորել է լայնախոհություն, քանի որ այդ գույզին սպասվող հասարակական խարան ու ամոթանքը հավանաբար կմեղմվեին եկեղեցական ամուսնության դեպքում: Սա, իհարկե, եզակի բացառություն է, որը կարող է ընդունելի չհամարվել շատերի համար, քանզի ոչ միայն եկեղեցական իրավունքի տեսանկյունից, այլև քրիստոնեական բարոյականության արժեքների դիտանկյունից երևույթը խիստ դատապարտելի է: Սրա վառ ապացույցն են վերոհիշյալ

և խնամութեան արգելքը եօթնէն չորսի իջեցնելով եւ կնքահայրութեան կամ հոգեւոր ազգակցութեան արգելքն ալ երեքի մէջ ամփոփելով»: Տե՛ս **Օրմանեան Մ.**, նշվ. աշխ., այսմ 5742:

¹ Տե՛ս **Բենսէ**, Բուլանըլի կամ Հարք գաւառ, Ընտանեկան բարք և սովորություն // «Ազգագրական հանդէս» (այսուհետեւ՝ «ԱՀ»), 1899, գիրք Ե, թիվ 1, էջ 118:

² Մեջբերում ենք խնդրանքն ու պատասխանը. «Տեղույս գաղութի անդամներէն Պատրիկ Կիւլպենկեան, ծնած 1904-ին, որդի Բարսեղ Կիւլպենկեանի, և Վերա Գ Կիւլպենկեան, ծնեալ 1915, դուստր եղբոր վերոյիշեալ Բարսեղ Կիւլպենկեանի, երկար ժամանակէ ի վեր սիրով կապուած ըլլալով իրարու, եւ չուզելով օտարի հետ ամուսնանալ, այս տարուայ ապրիլին, երբ տեղույս քահանան վախճանած էր, կնքած են քաղաքային ամուսնութիւն: Յիշեալ զոյգը իրարու հօրեղբոր գաւակ լինելով, իբրեւ չորս պորտ, չհաս են իհարկէ: Սակայն աւելի քան տասը ամիսէ ի վեր միացած են եւ կինն յղի ալ է: Կը փափակին Ս. Պսակով օրինութիւն ստանալ եկեղեցույ մէջ: Եթէ դիմեն օտար եկեղեցի՝ իրենց համար դժուար չէ պսակուիլ, վասնզի բացի չհասութեան պարագայէ-այլապէս ամէն ինչ կարգին է: Իսկ իրենք ազգասէր եւ եկեղեցասէր երիտասարդներ են, թէեւ ազդուած ժամանակին անկանոն ոգիէն, եւ չեն փափաքէր որ եկեղեցիէ դուրս գաւակ ունենան:

Ուստի պիտի խնդրէի Ձեր Բարձրաշնորհ Սրբազնութենէն Արտօնութիւն, եթէ պատշաճ դատեք ներել, կատարելու վերոյիշեալ զոյգին պսակը, նախ քան գաւակի ծնունդը, որպէսզի կարելի ըլլայ սորանով նաեւ նորածինը մկրտել իբրեւ օրինաւոր ծնողաց գաւակ...»:

Պատասխան նամակից հատված. «Գ. Հ. Խորհուրդը լսեց գեկուցումն Պատրիկ Կիւլպենկեանի եւ Վերա Կիւլպենկեանի ամուսնութեան մասին՝ արենակցութեան չորրորդ աստիճանաւ:

Խորհուրդը որոշեց ի նկատ առնելով գործի բացառիկ հանգամանքները, ինչպէս նաեւ աստիճանակցութեան նոյն աստիճանի թոյլտուութեան նախընթացները՝ արտօնել Պատրիկ եւ Վերա Կիւլպենկեանների ամուսնութիւնը ըստ ծիսի Հայաստանեայց եկեղեցույ»: Տե՛ս **Վավերագրեր հայ եկեղեցու պատմության**, գիրք ԺԲ, Տիրան արքեպիսկոպոս Ներսոյան (1904-1989 թթ.), Սբ. Էջմիածին, 2004, էջ 56:

կանոնական դրույթների մեջբերումները, որոնք պարզորոշ են դարձնում մերձամուսնությունների արգելքը հայոց մեջ: Բնությունն ինքնին դեմ է ազգականների ամուսնությանը, քանի որ կենսաբանական և ֆիզիոլոգիական հետազոտությունները ցույց են տվել, որ համարյա մերձեցումից ծնված երեխաները կարող են ունենալ առողջական լուրջ խնդիրներ¹:

Արյունակցական ամուսնության բացառիկ օրինակներ նշում է նաև Ստեփան Կանայանը՝ հիշատակելով կրկին Լազարյանց տոհմի մերձավոր ամուսնության կապերը: Նաև վերհիշում է Սուրմալուի գավառում մորաքրոջ աղջկա հետ կենակցության մի դեպք²:

Մերձամուսնության դրսևորումներ եղել են նաև Զաքարյան սպասալարների, հայ Օրբելյանների, Բագրատունյաց, Արծրունյաց և Մյունաց տոհմերի միջև, Կիլիկյան թագավորությունում³:

Այդուհանդերձ, բացի բուն արյունակցությունից, եղել են նաև այլ արտակարգ հանգամանքներ, որոնց պարագայում ևս չի թույլատրվել ամուսնություններ: Օրինակ՝ Մխիթար Գոշը սահմանում ունի այն անձանց ամուսնության մասին, ովքեր մեկ մոր կաթով են սնվել⁴: Խոսքը «Դատաստանագրքի» ԸՂԳ գլխի մասին է, որտեղ նա հարց է տալիս, թե արդյոք նրանք, ովքեր օտար են միմյանց, բայց սնվել են մեկ մոր կաթով, երբ հասուն տարիքում լինեն, կարող են միմյանց հետ ամուսնանալ: Մխիթար Գոշի պատասխանն արգելող է, քանի որ, ըստ նրա՝ ծնողը և ստնտուն նույնն են⁵: Այս մասին կարդում ենք նաև Ռուբեն Ավագյանի «Հայ իրավական մտքի զանձարան» գրքի «Թաղեռն առաքյալին վերագրվող 33 կանոնները» գլխի ԼԱ կանոնում, որտեղ նույնպես նշվում է, որ նույն կաթով սնվածներն ամուսնանալ չեն կարող⁶:

Ուշագրավ փաստ է, որ ո՛չ եկեղեցական, բայց սովորության իրավունքով թույլ չի տրվել որդեգրին ամուսնանալ որդեգրողի որդիների, քույրերի կամ եղբայրների հետ⁷: Եկեղեցին նույնպես դեմ է այսպիսի ամուսնությանը: Սա բացատրվում է նրանով, որ երբ մարդը երեխա է որդեգրում, նա նրան

¹ Տե՛ս **Մեղրակեան Ա. Էպս.**, նշվ. աշխ., էջ 19-20:

² Տե՛ս **Կանայանց Ս.**, նշվ. աշխ., էջ 518:

³ Տե՛ս **Ադոյան Ա. Դ.**, նշվ. աշխ., էջ 53:

⁴ Իրենց մանկիկներին դիեցնելու (սնուցանել կաթամբ ստեանց) (տե՛ս Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Երևան, 1979, հ. Ա, Ա-Կ, էջ 623) պարտականությունից ազնվական հայ մայրերը երբեմն հրաժարվել են, նրանց կյանքի այդ ամենից նեղացուցիչ շրջանը չկարողանալով հաշտեցնել իրենց փափկակեցության հետ, ուստի այդ հոգսն օտարներին են հանձնել (տե՛ս **Հաջունի Վ.**, Հայուհին պատմության առջև, Թեհրան, 2009, էջ 88): Մրա պատճառն այն է, որ կանայք երբեմն ցանկանում էին պահպանել իրենց կազմվածքը և այդ իսկ պատճառով երեխային հանձնում էին ստնտու կանանց:

⁵ Տե՛ս **Մխիթար Գոշ**, Գիրք Դատաստանի, Երևան, 1975, էջ 112: Տե՛ս նաև **Մխիթար Գոշ**, Դատաստանագիրք, Գ խմբագրություն, Երևան, 2005, էջ 132:

⁶ Տե՛ս **Ավագյան Ռ.**, նշվ. աշխ., էջ 88:

⁷ Տե՛ս **Լալայեան Ե.**, Գանձակի գաւառ, Ընտանեկան բարք, ամուսնութիւն եւ հարսանիքի սովորութիւններ // «ԱՀ», գիրք Զ, 1900, էջ 243-244:

ընդունում և մեծացնում է որպես իրենից ծնված երեխաների քույր կամ եղբայր՝ հարազատության սկզբունքով: Սա է պատճառը, որ եկեղեցին, չնայած արյունակցական կապի բացակայությանը, մեկ ընտանիքում մեծացած երեխաներին համարում է հարազատ քույր ու եղբայր և դեմ է այս տեսակ ամուսնություններին:

Եկեղեցին բացարձակապես արգելում է որևէ ամուսնություն քավորի և սանամոր միջև՝ համարելով այն հավասար առաջին կամ երկրորդ աստիճանի ազգակցության¹:

Խորթ արյունակիցների համար եկեղեցական ժողովներում առանձին կանոններ չեն նշվում: Միայն հիշատակություններ են եղել այն մասին, որ խորթ արյունակիցների համար ևս գործել են նույն կանոնները, ինչ որ հարազատների համար: Հակոբ Ղրիմեցին առանձնացնում է խորթության երկու տեսակ. խորթ՝ հոր կողմից և խորթ՝ մոր կողմից: Նրա կարծիքով՝ նրանց համար, ովքեր մի հորից են և երկու մորից, եկեղեցով սահմանված կանոնները արյունակցության հարցում նույնը պետք է լինեն, ինչ որ հարազատների համար: Իսկ նրանք, ովքեր մի մորից են և երկու հորից, այդ աստիճանը երկուսով պետք է պակասեցնել²:

Համադրելով մեզ հասած սովորությանի և եկեղեցաիրավական տեղեկությունները մերձամուսնությունների մասին՝ տեսնում ենք, որ Աշտիշատի ժողովից սկսած՝ հայ առաքելական եկեղեցին փորձել է կարգավորել ժողովրդի ամուսնական հարցերը՝ դրանց նկատմամբ դրսևորելով բազմակողմանի մոտեցում: Համեմատելով տարբեր շրջաններում ազգակցական ամուսնությունների կամ կենակցությունների վերաբերյալ եկեղեցու ընդունած կանոնները՝ տեսնում ենք, որ քրիստոնեության ընդունումից սկսած մինչև մեր օրերը ազգակցական այդ աստիճանական հեռավորությունը ենթարկվել է մասնակի փոփոխության: Վաղ միջնադարում սահմանված չորս աստիճանը միջնադարում փոխարինվել է նույնիսկ մինչև ինը կամ տասը աստիճանով: Հետագայում հստակ սահմանվել է «յոթ պորտ» հեռավորությունը:

Ամփոփելով մերձամուսնությունների վերաբերյալ քննությունը՝ հանգում ենք այն հետևության, որ երկար դարերի ընթացքում հայ առաքելական եկեղեցին իր ժողովներով և կաթողիկոսական կոնդակներով սահմանել է կարգեր, որոնց վերջնական արմատացման համար պահանջվել են մեծ ջանքեր: Հայ ժողովուրդը, բավականին ժամանակ ապրելով նահապետական կյանքով, փորձել է ամուր պահել ամուսնության համար սահմանված «յոթը պորտը»: Իհարկե եղել են շեղումներ և դրանցից բխող բացառություններ: Այնուամենայնիվ փաստենք, որ ազգակցական ամուսնությունները կամ մերձամուսնություններն անըդունելի են համարվում և՛ բնության, և՛ ժողովրդական սովո-

¹ Տե՛ս Իփեկյան Գ., Քաւոր // «ԱՀ», XXIV, 1913, թիվ 1, էջ 94:

² Տե՛ս Սեդրակեան Ա. եպս., նշվ. աշխ., էջ 108-109:

բույթների, և՛ եկեղեցական իրավունքի, և՛ ի վերջո՝ առողջ սերունդ ունենալու տեսակյունից: Եկեղեցին, մուտք գործելով այնպիսի բարդ և փակ համակարգ, ինչպիսին ընտանիքն է, սահմանում է միջանձնային հարաբերություններում բարձր մշակույթ, կրոնաբարոյական կայուն մոդելներ, արժեքային կոդմտրոշումներ, որտեղ կենտրոնական տեղ են գրավում բարոյական օրենքն ու արժեքները, որոնք զգալիորեն դառնում են քրիստոնեական եկեղեցու մենաշնորհը: Եվ այս ըմբռնումների վրա կառուցված դիրքերից առաջին հերթին այն առանցքային բացահայտումն է արվում, որ բարոյական դիրքորոշումը սերտորեն առնչվում է հոգեկան առողջության հետ:

Այսպիսով, մարդկային հասարակությունը պետք է անցնի երկար ու բարդ ճանապարհ, որպեսզի գուցավորման կենսաբանական ակտից հասնի ամուսնության սոցիալական ինստիտուտի, որում կանանց նկատմամբ վերաբերմունքը կլինի առավել արժեքային:

Լիանա Դալլաքյան – Մերձամուսնությունների խնդիրը հայոց եկեղեցական և սովորույթային իրավունքի տեսանկյունից

Հոդվածում պահպանելով պատմական ժամանակագրությունը՝ փորձ է արվել ներկայացնել հայոց պատմության տարբեր շրջափուլերում եկեղեցական ժողովների և հոգևոր ու աշխարհիկ տարբերի գործիչների ընդունած ազգակցական ամուսնություններն արգելող կարգերը: Համադրելով և համեմատելով հոդվածում տեղ գտած նյութը՝ ընդգծվել է այն մեծ ազդեցությունը, որն ունեցել է քրիստոնեական արժեհամակարգը հայոց ամուսնական սովորույթներից մերձամուսնությունը դուրս մղելու հարցում: Քրիստոնեության հաստատումից հետո հայ եկեղեցին հեթանոսության դեմ պայքարի շրջանակում իր կանոնադիր ժողովներով սահմանել է մերձամուսնություններն արգելող կանոններ, որոնք, ժամանակի ընթացքում որոշակի փոփոխություններ կրելով, հասել են մեզ: Հոդվածում տեղ են գտել կաթողիկոսական կոնդակներից մեջբերումներ, որոնք հստակ ընդգծում են հայ եկեղեցու դիրքորոշումը խնդրո առարկայի վերաբերյալ: Քննարկվել են նաև որդեգիր զավակների և խորթ ազգականների ամուսնությանը վերաբերող հարցերը, և այդ քննարկման արդյունքում տեսնում ենք, որ եկեղեցու դիրքորոշումը նույնն է, ինչ որ բուն արյունակցական ամուսնությունների համար:

Лиана Даллакян – Проблема инцестов с точки зрения армянского церковного и обычного права

Ключевые слова – кровнородственный брак, женищина, христианство, церковь, каноническое право, степень родства, законодательное собрание, кондак католикоса.

С соблюдением исторической хронологии в статье представлены правила, запрещающие кровнородственные браки, принятые церковными приходами и разными духовными и светскими деятелями на различных этапах армянской истории. Сопоставляя и сравнивая материал статьи, автор подчеркнул то большое влияние, которое оказала

христианская система ценностей в вопросе исключения кровнородственных браков из армянских брачных обычаев. После принятия христианства Армянская церковь в рамках борьбы с язычеством своими каноническими собраниями установила правила, запрещающие кровнородственные браки. Правила дошли до нас с определенными изменениями, произошедшими с течением времени. В статье приведены цитаты из кондаков католикосов, где четко подчеркивается позиция Армянской церкви по данному вопросу. Были также обсуждены вопросы, связанные с браком между приемными детьми, сводными родственниками, и в результате этого обсуждения стало ясно, что позиция церкви такая же, как и в вопросе собственно кровных браков.

Liana Dallakyan – *The Problem of Congeneric Marriages from the Viewpoint of Church and Tradition*

Key words – Congeneric marriage, woman, Christianity, church, Canonical right, degree of kinship, legislative council, order by Chatholicos

Preserving the historical chronology, the article attempts to reveal and showe the laws forbidding marriages based on kinship adopted by both Church Councils, as well as the secular and religious laws. Based on the comparisons and contradictions, the article highlights the great influence that the Christian Value System could have on banning kinship marriages. After the adoption of Christianity and within its efforts to fight against the pagan rights, the Armenian Church via its canonical councils could adopt laws and rules to ban marriages between relatives. During the period, those laws and rules underwent slight changes and reached us in the present form. The article contains some citations from orders by the Chatholicos that particularly emphasise the Church's strong attitude towards the matter under discussion. The article also discusses the questions of marriages between adopted children and step-relatives, where the Church has the same attitude. It is very important to mention the excessive role of the Armenian Church in the solution and reinforcement of the marriage issue in our reality, which in its turn greatly favoured to raising and evaluating the role of the Armenian Woman.

Ներկայացվել է 05.04.2022

Գրախոսվել է 13.05.2022

Ընդունվել է տպագրության 24.06.2022

Լիանա Դալլաքյան – ԵՊՀ Աստվածաբանության ֆակուլտետի կրոնագիտության ամբիոնի ասպիրանտ (dallaqyan.liana@bk.ru)